

TIL O'RGATISH METODIKASIDA LEKSIK BIRLIKLARNING O'RNI

Annotatsiya: Ushbu maqolada til o'rgatish metodikasida leksik birliklarning o'rni haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Leksikologiya, tilshunoslik, so'zlar tahlili, leksik birliklar.

Olimlarning hisob-kitoblariga ko'ra dunyoda uch mingdan ortiq tillar mavjud ekan. Tillar hudud jihatdan dunyo tillari va hududiy tillarga bo'linadi. Hududiy tillar faqat ma'lum bir hududdagi odamlar so'zlashadigan tildir. Dunyo tillari esa dunyodagi ko'pgina xalqlar tomonidan so'zlashiladigan tildir.

Leksikologiya bo'limi so'z vauning ma'nolarini o'rganadigan tilshunoslikning yirik bir bo'limidir. Har bir tildagi leksik birliklar muayyan tildagi mentalitetni va shu bilan birgalikda urf-odat va an'analarni aniqlab keladi. Jahon tilshunosligi tarixida til hodisasiga xilma-xil va bir-biridan farqli yondashuvlar yuzaga kelganligini kuzatish mumkin. Tilshunoslik taraqqiyotining hozirgi bosqichida lingvistik birliklarni antroposentrik nuqtai nazardan o'rganish eng ustuvor yo'nalishlardan sanaladi. Buning sababi shundaki, nutqiy faoliyatning subyektlari bo'lgan so'zlovchi va tinglovch bo'lgan shaxs tadqiqotchilar e'tiboridan chetda qoldi. So'zlovchi va tinglovchisiz nutqiy faoliyat haqida bahs yuritildi. Vaholanki, hech bir tilni "til egasi"dan ajratgan holda to'g'ri va to'liq o'rganish mumkin emas. Jahon tilshunosligida til tizimini shaxs bilan bog'liq tarzda o'rganish, asosan, lingvopragmatika, psixolingvistika, kognitiv tilshunoslik, sotsiolingvistika, lingvokulturologiyaga oid tadqiqotlarda namoyon bo'lgan.

[3:104]

Jahonda eng ko'p tarqalgan tillardan biri bu, albatta, ingliz tili hisoblanadi. Ushbu tilda dunyoning barcha mamlakatlarida gaplashiladi. Ingliz tili ham yuqorida qayd etilganidek, o'ziga xos shaxs bilan bog'liq psixologik xususiyatlarga ega. Ya'ni Ingliz tilida Ingliz xalqining o'ziga xos mentaliteti, urf-odatlarini, dunyoqarashlari, orzu-o'ylari aks etgandir.

Olimlarning hisob-kitoblariga ko'ra, Ingliz xalqi dunyodagi eng xushmuomala, shirinso'z, optimistik fikrlaydigan xalq ekan. Ingliz tilida xursandchilikni, mamnunlikni, xushmuomalalikni ifodalovchi so'zlar anchani tashkil qilgan ekan. Ular quyidagilardan iboratdir:

Ok,
All right,
Ooh great,
Great job,
Fine, thank you,
Nice to meet you.
Good,
Excellent.

Bu so'zlarning hammasi o'zbek tiliga *yaxshi, ajoyib, a'lo, zo'r* deb tarjima qilinadi. Biroq o'zbek tilida bu kabi so'zlarning o'rniga ko'pincha "yaxshi" so'zi ishlatiladi. Masalan, quyidagi dialogga e'tibor qarataylik:

- Kechagi ishingni hali bitirmadingmi? - Alisher aka og'irlik bilan so'radi.
- Allaqachon bitirib qo'yganman, javob berdi Karimbek.
- Yaxshi, rahmat, - javob berdi Alisher aka astagina.

Endi quyidagi dialogga e'tiboringizni qarating:

- Have not you finished that work yet? Mr Smith wondered.
- Why *not*, I have already finished it. The secretary answered.
- Ok, I am really glad!!! Great job!!! It's very good of you!!!

E'tibor bering: Ingliz tilida hayratlanish, quvonch, biror narsadan sevinishni ifodalovchi so'zlar keng qo'llaniladi.

Bundan tashqari, ingliz tilida afsuslanish, kechirim soʻrash soʻzlari ham maʼnoning kuchayib borish jihatidan farqlanadi.

- *Excuse* me, can I have a definition, please.
- *I am so sorry* for being late.
- *Pardon*, can you repeat your last sentence, please. I could not catch you.

Bu misollardan shu narsa maʼlum boʻladiki, Ingliz tilida boshqa tillardan farq qiladigan kechirim soʻrash soʻzlari mavjud ekan. Yaʼni, *excuse* – biror bir kishi eʼtiborini tortish uchun, *Sorry* – biror bir kishidan qilgan aybi uchun kechirim soʻrash maʼnosini bildirsa, *pardon* esa boshqalaridan eng xushmuomala formaligi bilan ajralib turadi.

Shunisi qiziqki, Oʻzbek xalqiga xos boʻlgan *halollik, insofilik* kabi xususiyatlarning ham juda koʻp ekvivalentlari mavjud. Bu kabi tushunchalar quyidagi soʻzlar bilan ifodalniladi: *insof, vijdon, iymon, xolislik, begʻarazlik, mardlik, joʻmardlik, halollik* va boshqalar. Bu soʻzlarning boshqa tillarda deyarli tarjimasi yoʻq. Yuqoridagi soʻzlarga yaqin maʼnodagi soʻzlarni topa olishimiz mumkin, lekin tarjima jihatidan toʻla mos keladigan soʻzlarni topib boʻlmaydi.

Masalan, ingliz tilidagi *justice, honesty, fairness* kabi soʻzlar bularga misoldir.

Ummuman olganda, Oʻzbek xalqiga xos boʻlgan barcha xususiyatlar bizning moʻjazgina shu ona tilimizda aks etgan. Tarixdan ham maʼlumki, Oʻzbek xalqi qadim-qadimdan jahon sivilizatsiyasiga juda katta hissa qoʻshgan xalqdir. Oʻzbek xalqi mentalitetiga donolik, hozirjavoblik, topqirlik xislatlari mujassamlashgan. Bu xislatlar bizning tilimizda oʻz ifodasini topgan. Bunda bizning maqollarimiz, ayniqsa, diqqatga sazovordir:

Ilm olish ninada quduq qazish bilan tengdir.

Yeridan ayrilgan yetti yil yigʻlar,

Elidan ayrilgan oʻlguncha yigʻlar.

Ona yurting omon boʻlsa, rang-u roʻying somon boʻlmas.

Xalqimizning donoligiga qoyil qolish kerakki, ilm olish bu dunyodagi eng mushkul va mashaqqatli va sharaflı yumushdir. Agar siz shu quduqdan suv chiqara olsangiz, odamlarning “chanqog’i”ni qondirishingiz mumkin. Bu, albatta, eng sharaflı va mashaqqatli ishdir.

Ingliz tilida o’zidan yosh jihatdan katta odamni, yoki rasmiy ma’noda kishilar familiyalari oldidan Mr, yoki Miss, Mrs degan so’zlar ishlatiladi. Bu so’zlar o’zbek tiliga “janob”, “xonim” deb tarjima qilinadi. Bu so’zlar ham ingliz tilining ichki psixolingvistik xususiyatini ko’rsatib beradi. Va bu ekvivalent juda chiroyli va ma’qul qilib tanlangan. O’zbek tilida esa bu so’z yuqori tabaqadagi kishilar va amaldorlar uchun ishlatilgan: ***Qozi domla muhtaram Teshaboy janoblarining iltifotlaridan mamnun bo’libdilar***[2:104]. Vaholanki, hozirgi davrda bu so’z chet elliklar uchun qo’llaniladigan hurmat ma’nosidagi rasmiy so’zimizga aylangan: *Tarjimon elchi janoblariga kulib qarab turar edi.* [3:273]

Demak, har bitta tilni o’rganishda o’sha xalning psixologiyasini, mentalitetini chuqur anglab yetishimiz darkor ekan. Zero, har bir til shu xalqning ma’naviy ko’zguvidir. Biz aynan shu ko’zguda butun bir millatni ko’ra olamiz va u bilan dildan suhbat qila olamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xudoyberganova D. Matnning antroposentrik tadqiqi. Toshkent: Fan, 2013.- 265b.
2. Mirzakalon Ismoilıy. Farg’ona tongi otguncha. Toshkent: Ma’naviyat, 2005.- 236b.
3. «O’zbek tilining izohli lug’ati» (Moskva, «Русский язык» nashriyoti, 1981-yil, 2-jild)
4. Anisimova A.G. Tipologiya terminov angloyazychnogo iskusstvovedeniya. M., 1994.
5. Akhmanova O.S Terminology: Theory and Method.

Moscow, 1974.